

Бохан Ю. М. Ваяры Грунвальдскай бітвы. – Мінск: Беларусь, 2010. – 222 с.

Відзначення 600-ї річниці битви під Грюнвальдом у 2010 р. призвело до появи цілого ряду нових наукових праць з цієї проблематики у Польщі, Литві, Україні, Росії, Німеччині тощо. Не залишилися осторонь і представники білоруської історіографії, які також на розгляд читачів запропонували низку цікавих видань, пов'язаних з Великою війною держав Ягеллонської унії з Тевтонським орденом 1409–1411 рр. та її центральною подією – Грюнвальдською битвою – яка стала однією з епохальних подій вітчизняної та європейської середньовічної історії, що відіграла вагомий роль у подальшому розвитку або занепаді окремих держав Центральної і Східної Європи.

Серед цих представлених книжкових новинок на особливу увагу заслуговує чергова монографія відомого в Білорусії та за її межами спеціаліста з середньовічної військової справи Юрія Миколайовича Бохана «Ваяры Грунвальдскай бітвы» («Вояки Грюнвальдської битви»). Остання побачила світ у мінському видавництві «Беларусь». Праця складається зі вступу, п'яти розділів, закінчення та прикінцевих посилянь. Відразу потрібно відзначити чудове оформлення книги, що стало можливо завдяки ілюстративним матеріалам взятих з архівних зібрань автора книги та колекції Д. Е. Герасімовіча. Всього було використано 61 фотографію, 23 мініатюри, гравюри, оригінальних портретів, фрагментів картин і 30 малюнкових реконструкцій, а також 2 схеми та 1 карту.

У вступі Ю. М. Бохан чітко зазначив, що головна «мета цієї книжки полягає не тільки в розгляді подій так званої Великої війни, кульмінацією подій якої і стала битва під Грюнвальдом. В ній зроблено спробу проаналізувати усю історію взаємовідносин з хрестоносцями від моменту їх появи у східноєвропейському регіоні у кінці XII ст. Ці стосунки часами були доволі мирними, хоча у своїй основі мали характер дипломатичного і воєнного протистояння, спочатку з нечисленними рицарями-«пілігримами», потім з Орденом мечоносців і, нарешті, з могутнім і потужним Тевтонським орденом, який був запрошений в Прибалтику керівником одного з польських князівств, поглинув балтійське плем'я прусів, прилучив до себе мечоносців, захопив важливі польські землі та, врешті-решт, став

претендувати на повну гегемонію в регіоні»* (с. 3). Автор також вказує, що важливим завданням цього наукового видання є огляд військового потенціалу ворогуючих боків. Останнє стало можливим у зв'язку зі значними здобутками у плані вивчення воєнного мистецтва Тевтонського ордену, Польського королівства і Великого Князівства Литовського. Проте як і раніше актуальними для вивчення залишаються аспекти, пов'язані з співставленням матеріально-технічного забезпечення та кількісного складу військ вище названих держав, порівняння їх бойових якостей і тактики ведення збройної боротьби. «У той самий час, – зауважує Ю. М. Бохан, – в завдання цього видання не входить аналіз джерел та історіографії. По проблемі Грюнвальдської битви і боротьби з хрестоносцями назагал написано таку кількість літератури, як наукової, так і популярної, що її аналіз є справою більш складною, ніж огляд, власне кажучи, самого антихрестоносного протистояння. Простий перелік робіт, присвячених Грюнвальдській битві, потребував би спеціальної книги, за об'ємом не меншої за ту, яку ми ризикуємо пропонувати шановним читачам. До того ж існує значна кількість спеціальних ґрунтовних праць, у тому числі зовсім недавно виданих і в Білорусії, які цілковито присвячені аналізу джерел й літератури» (с. 4). Водночас автор відзначає, що не ставив собі за мету розгляд усього періоду боротьби з хрестоносцями, який виходить за межі не тільки 1410 р., але й усього XV ст. Зокрема, в книзі зовсім не звертається увага на збройне протистояння з Лівонським орденом, з яким Велике Князівство Литовське в означений період переважно перебувало у приязних відносинах.

Перший розділ «Умацавання крыжакоў у Прыбалтыцы: пачатак XIII ст. – 1377 г.» («Закріплення хрестоносців у Прибалтиці: початок XIII ст. – 1377 р.») (с. 6–29) присвячений висвітленню кола питань, пов'язаних з витокami збройної конфронтації між першими рицарськими духовними корпораціями та балтійським й слов'янським населенням в Центральній і Східній Європі. Так, Ю. М. Бохан вважає, що після підпорядкування Лівонії на початку XIII ст., німецькі феодали посилили свій воєнний тиск на прибалтійські племена естів і куршів, а також Полоцьке князівство. «Перший досвід боротьби з хрестоносною агресією, – відзначає він, – був для населення Східної Прибалтики і сусідніх слов'янських земель невдалим. Невідомо якби склалась доля Полоцька, коли б рицарі Ордену мечоносців скерували свій погляд на його землі. На щастя для полочан, німці були заняті зміцненням своїх впливів у Естонії, де для них склалася небезпечна ситуація. Окрім того, в цей час починається активізація литовських племен. Усе це відвернуло увагу мечоносців від

* Тут і далі переклади фрагментів книги з білоруської мови є наші.

Полоцька і тимчасово врятувала полочан від тяжкої і кривавої війни з Орденом» (с. 14). Далі дослідник розповідає про появу та утвердження в Пруссії «рицарів Ордену шпиталю Найсвятішої Панни Марії Німецького дому в Єрусалимі», який у подальшому став більше відомий під назвою «Німецького» або «Тевтонського» ордену. Детально описується його внутрішня організаційна структура, а також причини об'єднання з ним Ордену мечоносців. На думку Ю. М. Бохана, зростаюча «загроза з боку Тевтонського ордену справила вирішальний вплив на виникнення у басейні р. Німан нового державного утворення – Великого Князівства Литовського» (с. 18). Висвітлюється основні перипетії боротьби останнього проти німецьких рицарів у період правління князів Міндовга та Гедиміна. Аналізується зростання ролі білоруських земель у боротьбі проти агресії Тевтонського ордену. Вказується, що «у 60 – 70-х роках XIV ст. ареною запеклої боротьби з хрестоносцями знову стає Полоччина, оборона якої була зв'язана з ім'ям полоцького князя Андрія, сина великого князя литовського Ольгерда і його першої дружини, вітебської князівни Марії» (с. 28). Висвітлюється перебіг збройної боротьби між литовським князем та динабурзьким комтуром, який прагнув захопити Полоцьк.

В другому розділі «Барацьба з тэўтонамі ва ўмовах дынастычнага крызісу ў Вялікім Княстве Літоўскім» («Боротьба з тевтонцями в умовах династичної кризи у Великому Князівстві Литовському») (с. 30–53) розглядаються взаємини різних представників династії Гедиміновичів з орденськими властями після смерті Ольгерда у травні 1377 р. При цьому, головну увагу автор звертає на політику хрестоносців щодо великого князя литовського Ягайла під час його боротьби проти удільних князів Андрія, Кейстута і сина останнього – Вітовта. До речі деякі з них шукаючи політичного притулку неодноразово переховувались у володіннях Ордену. Водночас Ю. М. Бохан наголошує, що «у цей час почали розгортатися події, які кардинально змінили політичну ситуацію в регіоні. Вони були пов'язані зі зближенням Великого Князівства Литовського з королівством Польським, де у той час так само визрівала династична криза» (с. 44). Саме як вирішення останньої 14 жовтня 1385 р. в замку Креве, князь Ягайло підписав актовий документ, який надалі став відомий як Кревська унія. В рамках її реалізації новий польський король провів урочисту церемонію хрещення литовського населення. Проте остання, на думку автора, не змогла вирішити складної внутрішньополітичної ситуації у Великому Князівстві Литовському. Більше того воєнне протистояння між Ягайлом та Вітовтом продовжилось з новою силою, під час якого німецькі рицарі надавали дієву допомогу останньому. Ситуація змінилася тільки після того як 1392 в Островно обидва супротивники дійшли спільної згоди і підписали угоду, згідно якої Вітовту передавалася верховна влада у Великому Князівстві. Але, «зміна керівництва у ВКЛ і втрата хрестоносцями

свого союзника, – як пише автор, – не спинила тевтонських наїздів. На початку 1393 р. німці на чолі з маршалом ордену здійснили два походи на білоруські землі, досягнули Гродна, спалили Сураж і захопили багато полонених. Повторний похід на Гродно призвів до захоплення і спалення замку...» (с. 51). Однак, як слушно відзначає Ю. М. Бохан саме у «90-х рр. XIV ст. Тевтонський орден став відчувати значні проблеми при організації «рейзів» на землі Литви і Русі. Почалися суперечки між «гостями», що прибували у Пруссію і Лівонію. Під час виникнення однієї з таких суперечок с поміж англійських та шотландських рицарів у 1391 р. загинув племінник шотландського короля. Подібні конфлікти призвели до того, що в 1394 р. перервався потік добровольців з Англії, яких до того кількісно перевершували тільки французи. Чеський король Вацлав IV Люксембурзький, вельми авторитетний в справах, пов'язаних з хрестоносними виправами, у 1395 р. закликав тевтонців зупинити походи у ВКЛ. З таким самим проханням звернувся до Ордену і Папа Римський. Давало про себе знати хрещення Литви, чутки про яку досягали різних країв Європи. У нових умовах Орден був змушений активізувати дипломатичну діяльність, скеровану на звинувачення Ягайла у брехливих хитрощах й підтримці «поганців». Ягайло і Вітовт вели контрпропаганду стверджуючи, що своїми нападами на уже охрещені землі тевтонці дискредитують серед литовців ідею християнства» (с. 51–52). Згодом в політичні конфронтації намітилися тенденції до замирання, які закінчилися підписанням 12 жовтня 1398 р. Салінського договору між Великим Князівством Литовським та державою хрестоносців, за постановами якого останній передавалась територія Жмуді. «Те, що цей крок був зроблений всупереч інтересам Польщі, – наголошує автор, – рупором яких виступала королева Ядвіга, свідчили про наміри Кейстутовича зміцнити свій статус як суверенного володаря. На бенкеті, який був організований на честь укладення договору, литовські, білоруські й українські феодали оголосили Вітовта «королем Литви і Русі». Тим самим вони повідомили, що більше не визнають залежності своєї держави від польського короля» (с. 52–53). І тільки подальше воєнне протистояння із Золотою Ордою призвело до краху усіх самостійницьких планів великого князя литовського. Крім того, саме нищівна поразка завдана останньому татарами на р. Ворскла у серпні 1399 р., за словами Ю. М. Бохана, «знову внесла істотні корективи у відносини Вітовта з Тевтонським орденом» (с. 53).

Третій розділ «Пагаршэнне адносін з Ордэнам і пачаток Вялікай вайны» («Погіршення відносин з Орденем і початок Великої війни») (с. 54–81) дає можливість з'ясувати безпосередні причини, що поклали початок відкритому воєнному конфлікту між державами Ягеллонської унії та Тевтонським орденом у 1409 р. Автор відзначає, що коли князь опольський Владислав віддав у заклад пруському магістру за 40 тисяч

флоринів Добжинську землю, це викликало у поляків велике невдоволення. «Ситуація набула настільки серйозний характер, що в 1397 р. король Ягайло був уже готовий розпочати війну, і тільки на прохання королеви Ядвіги, яка маючи намір владнати це питання полюбовно і розпочала переговори з Орденем, він стримав свої войовничі амбіції. Між тим ці переговори закінчилися безрезультатно, що свідчило про те, що проблема Добжинської землі залишалася вельми гострою» (с. 55). Міжнародні позиції Тевтонського ордену на цей момент були достатньо сильними, оскільки його підтримували австрійські Габсбурги, представники династії Люксембургів у Чехії й Угорщині, а отже, і в Священній Римській імперії германської нації. В такій складній ситуації Польське королівство було змушене шукати подальшого зближення з Великим Князівством Литовським. На щастя поляків Вітовт після поразки, завданої йому золотоординцями, переглянув свої політичні пріоритети і знову схилився до союзу з Ягайлом. Важливим підсумком їх порозуміння стало укладення в 1401 р. між ними чергової домовленості, більше відомої під назвою Віленсько-Радомської унії. Остання викликала у Мальборку справжню тривогу і настороженість. За словами Ю. М. Бохана, «відчуваючи марність свої сподівань на роз'єднаність Польщі й Великого Князівства Литовського, хрестоносці стали готуватися до можливого воєнного зіткнення, і першим кроком у цьому приготуванні стала дипломатична боротьба» (с. 57). Проте всі спроби переговорів між супротивними сторонами, метою яких було зняти наростаюче політичне напруження, переважно закінчувалися нічим. Особливої гостроти набула проблема приналежності території Жмудії, на яку свої претензії висував як Орден, так і Велике Князівство Литовське. Водночас, «наростаюче напруження в регіоні було викликано, – як пише автор, – не тільки небажанням Вітовта відступитися від свої прав на Жмудію, але й достатньо жорсткою і войовничою позицією Ульріха фон Юнгінгена, який у 1407 р. змінив свого брата Конрада на посаді великого магістра. Вочевидь, що він поставив собі за мету кардинально вирішити проблему з ВКЛ і Польщею, для чого пішов на зміну зовнішньополітичних пріоритетів. Коли ще в 1403–1404 рр. Орден вів напружену боротьбу з Данією за Готланд, причиною якої стало захоплення острова хрестоносцями, то у 1408 р. магістр відмовився від нього і припинив бойові дії в Балтійському морі. У той самий час нарощувався військовий потенціал Ордену нарівні з Великим Князівством і Польщею, проводилася розвідка прикордонних територій, збільшувалося виробництво озброєння в столиці Ордену Мальборку» (с. 61–62). У свою чергу Вітовт і Ягайло так само не втрачали часу, готуючись до війни проти хрестоносців, вони розгорнули проти них активну дипломатичну агітацію, надіславши відповідні звернення до європейських монархів. «Оцінюючи роль і місце Великої війни і Грюнвальдської битви в нашій історії, – зазначає Ю. М. Бохан, –

білоруські автори, причому як науковці, так і письменники, відзначають їх справедливий характер. Ця війна оцінюється як визвольна з боку Великого Князівства Литовського, вояки якого відстоювали свої сім'ї і помешкання від хижих хрестоносців. Повністю поділяючи подібні оцінки на додачу до усього періоду боротьби білоруського і литовського народу з хрестоносною агресією, потрібно, однак, зазначити, що з точки зору формальної справедливості Орден в загальному у Великій війні мав свою рацію і його дії не були позбавлені законності. Війна велась за жмудські землі, які були передані Ордену Великим Князівством Литовським, правитель якого засвідчив цю передачу відповідними документами. Порушуючи умови цих документів, він тим самим формально порушував, якби сказали сьогодні, «норми міжнародного права», і тим самим він виступав у ролі агресора напередодні війни. Однак те, що війна була оголошена не Великим Князівством Литовським, а Орденом, який відхилив можливість мирного врегулювання конфлікту, і більше того, сам перший розпочав бойові дії, причому не проти Вітовта, а проти третьої країни – Польщі, яка тільки являлась союзником ВКЛ, – усе це поставило самих хрестоносців у становище ініціаторів війни» (с. 66). Загалом відзначається, що перший етап Великої війни засвідчив певні військово-технічні переваги Тевтонського ордену над державами Ягеллонської унії. Проте до вирішального зіткнення між ними справа так і не дійшла й тому обидві сторони, уклавши за посередництва Вацлава IV Люксембурзького перемир'я, ретельно почали готуватися до нього. В кінці червня 1410 р. польсько-литовське військо вирушило у похід в Пруссію, головною метою якого було розгромити державу хрестоносців.

У четвертому розділі «Вайсковы патэнцыял варагуючых бакоў» («Військовий потенціал ворогуючих боків») (с. 82–157) детально характеризуються сили обох воюючих сторін. Спочатку автор намагається визначити чисельність військ супротивників, оскільки як він сам пише, «скласти докладне враження про їх кількість надзвичайно непросто. І хрестоносні, і польські, і білоруські джерела, написані після битви, перебільшували сили супротивників і зменшували свої. Німці робили це, щоб знайти виправдання своїй поразці, поляки і литовці – щоб представити свою перемогу ще у більш славному вигляді» (с. 83). На прикладі аналізу «Хроніки» Яна Длугоша та праць російського історика А. Барбашева та польських дослідників С. Кучинського, М. Біскупа і А. Надольського проводиться спроба підрахувати чисельність польсько-литовського війська, яке за висновком Ю. М. Бохана, «могла скласти близько 30 тисяч озброєних» (с. 83–85). Крім того, він наводить думку білоруського дослідника Р. Гагуа, який стверджує, що чисельність учасників Грюнвальдської битви була ще меншою, а саме: поляків і литовців – 24 тисячі воїнів та хрестоносців – 12961, з яких вийшло в поле 9735 озброєних осіб. Не погоджуючись з

останніми цифрами автор вказує, що його співвітчизник «не враховує, що навряд чи усе чоловіче населення, здатне носити зброю, брало участь у війні. Коли б це було так, то в Ордену просто не залишилося б ресурсів на фінальну фазу війни. Крім того, варто враховувати «гостей» і найманців, які могли складати не менше за третину усього хрестоносного війська. Длугош пише, що увесь резерв хрестоносців, або одна з трьох ліній, складалася виключно з таких рицарів. Уявіть масштаби проведеної хрестоносцями вербовки дозволяє одна з книг рахунків Ордену, де зафіксовані виплати для 5750 осіб. Крім того, для участі у війні з «невірними» прибули за свій кошт рицарі з різних країв Європи» (с. 85–86). Далі проводиться аналіз земельної приналежності та емблематика хоругв, які складали війська Ягеллонської унії та Тевтонського ордену. При цьому, головна увага відводиться розгляду підрозділів, які склалися з білорусів і українців, що перебували під керівництвом Вітовта. Розкривається їх внутрішня організаційна структура і порядок підпорядкування в загальновійськовому контексті. Переходячи до висвітлення озброєння військ супротивників Ю.М. Бохан зауважує, що «обладунки у досліджуваній час не завжди виступали у своїй найбільш розвинутій і досконалій формі – т. зв. пластинчастих, «цільнокованих» обладунків. Більшість списоносців виступала в часи Грюнвальда у традиційних кольчугах, доповнених обладунками, набраними з невеликих пластинок, цільними нагрудниками, окремими елементами захисту кінцівок. Голови рицарів захищали відкриті чи закриті шоломи, найчастіше у вигляді поширених у тогочасній Європі бацинетів, або капалін, – наголов'я у вигляді металічного капелюха. Значну роль у бойовому захисному комплексі списоносців продовжували відігравати щити» (с. 95–96). З'ясовуються особливості внутрішньої структури війська Ордену. Порівнюються сильні та слабкі сторони військових сил супротивників. Висвітлюються основні риси загальновійськового тактичного мистецтва, яке було характерне для держав Центральної та Східної Європи у другій половині XIV – на початку XV ст. Чимало місця відведено характеристиці різних видів озброєння, що використовувалось обома воюючими сторонами. Спочатку описуються різні види бойових наголів'їв (шоломи, капаліни, прилбиці та кольчужні каптури), натільні обладунки (ламельярні, пластинчасті й кольчужні), щити (тарчі та павези), а далі проаналізовано клинкову (мечі, корди, тесаки, шаблі й кинджали), деревкову (списи і сулиці), обухову (сокири та кий) й ручну металеву (лук і арбалет) зброю. Відзначається, що в обох супротивників були у наявності великі механічні знаряддя для здобування фортифікаційних об'єктів та ранні зразки вогнепальної зброї. Щодо останньої автор пише, що «під час Великої війни і Грюнвальдської битви артилерію мали і вживали всі учасники. Найбільш активні спроби використання артилерії в полі зробили хрестоносці. Ще під Кужентніком обстріл неприятеля з гармат являв-

ся важливою частиною їх плану розгрому польсько-литовського війська. Спроба зупинити польську кавалерію гарматним вогнем була зроблена військом Тевтонського ордена і на першому етапі Грюнвальдської битви. На початку війни хрестоносці використовували гармати під час здобування польських замків Добжина, Бобровника і Злоторії. Артилерійський парк Тевтонського ордена був як для тих часів вельми значним і налічував перед війною близько 140 гармат. Що найменше тридцять вісім з них були бомбардами і стріляли кам'яними ядрами. Саме каменекидальні гармати були використані хрестоносці в битві під Грюнвальдом. Малися в арсеналах Ордена і гармати, пристосовані під металічні ядра» (с. 151–152). Під кінець аналізуються предмети, які входили до складу спорядження вершника і верхового коня. Окрема увага звертається на елементи кінського захисного обладунку (налобники, кольчужні та шкіряні покриття), визначається їх вага. Стисло подаються дані про те скільки коштувало тоді озброєння, що у свою чергу дає можливість приблизно з'ясувати фінансові затрати на військові приготування обох супротивників.

П'ятий розділ «Грунвальдская бітва» («Грюнвальдська битва») (с. 158–204) розкриває перебіг вирішальної битви, яка традиційно розглядається як кульмінаційний момент довгої боротьби Великого Князівства Литовського і Польського королівства з Тевтонським орденом. При цьому, Ю. М. Бохан намагається прослідкувати і порівняти між собою повідомлення про неї з різних писемних джерел, які дійшли до нашого часу. Зокрема, він аналізує дані з «Хроніки» Я. Длугоша, «Хроніки конфлікту Владислава, короля Польщі, з хрестоносцями у рік Хрестовий 1410», «Хроніки» Я. фон Посільге, «Хроніки Биховця» та інших середньовічних наративних творів. Однак в підсумку він вказує, що всі досліджувані ним джерела є надто тенденційні. В такому разі, «на превеликий жаль, мусимо констатувати, що абсолютно докладна реконструкція ходу битви не являється для нас насьогоднішній день можливою. Тому пропонуємо найбільш достовірну, на наш погляд, спробу, з урахуванням найосновніших з усіх доступних нам джерел» (с. 161–162). Запропонована автором інтерпретація перебігу битви під Грюнвальдом ґрунтується на використанні свідчення з писемних джерел, які він перевіряє за допомогою додаткових даних, що подають топографічні й археологічні матеріали. Водночас Ю. М. Бохан щодо окремих аспектів веде полеміку з А. Надольським – відомим польським військовим істориком, який свого часу запропонував власну інтерпретацію ходу Грюнвальдської битви. Так само він дискутує з Р. Гагуа, не погоджуючись з його поглядами з приводу участі відбірного рицарського загону, який охороняв Ягайла, в битві з хрестоносцями та роль в останній великого князя литовського як самостійного командувача. З цього приводу автор зазначає, що «значна роль Вітовта у керівництві військом справді проявилася на протязі усієї кампанії 1410 р. Причому

це виявилось не тільки в самостійності під час керівництва військом Великого Князівства Литовського, яке діяло, на певних етапах війни, як би в супереч загальному плану: Вітовт починає атаку, незважаючи на те що Ягайло просить його почекати; литовці знімають облогу Мальборка і повертаються в межі Великого Князівства, що фактично перекреслило плани польського короля з повного знищення орденської держави. Вітовт, як уже відзначалося, дає королю важливі поради, до багатьох з яких Ягайло прислухається. У ході битви король не наказує Вітовту, він просить його, хрестоносці викликають на битву обох монархів, передаючи їм однакові мечі, – все вказує на те, що польський король і великий князь литовський виступають майже як рівнозначні фігури. Однак це «майже» в умовах воєнного часу могло бути вельми істотним. Ягайло міг прислухатися до порад Вітовта, так само як і до порад інших осіб, проте останнє слово все рівно залишалось за ним» (с. 181). Багато місця Ю. М. Бохан відводить аналізу тактичних прийомів, які використовували обидва війська в ході битви під Грюнвальдом. Особливо він критикує концепцію так званої «вдаваної втечі литовців», яка стала популярною у білоруській історіографії після публікації шведським дослідником С. Екдалем невідомого листа до великого магістра Тевтонського ордену, написаного після «великого побиття». Крім того, аналізує тактику ведення бою польськими хоругвами і визначають їх роль у досягненні перемоги над супротивником. По своєму намагається подати картину нападу тевтонського рицаря Дипольда Кьокеріц фон Дзебера на Ягайла. Ґрунтуючись на повідомленнях наративних джерел, автор прослідковує обставини загибелі великого магістра Ульріха фон Юнгінгена на полі битви. Наприкінці ним коротко висвітлюється продовження воєнних дій після нищівної поразки орденського війська: невдала облога Мальборка польсько-литовським військом; збройна диверсія угорського війська на територію Малопольщі тощо. Розглядаються умови підписання мирного договору між супротивниками в Торуні 1 лютого 1411 р. З приводу останнього Ю. М. Бохан зауважує, що «Торунський мир зовсім не являвся «невиґрашним миром». Він закріплював за союзниками усе те, за що вони змагалися з самого початку – повернення Великому Князівству Литовському Жмудії, а Польщі – Добжинської землі. Був покладений кінець прагненню до панування Тевтонського ордену у регіоні, де починає складатися абсолютно інша розстановка сил, при якій державам-переможцям відводилася значно більш помітна роль» (с. 204).

В закінченні до своєї праці автор відзначає, що «у вітчизняній історіографії часто можна зустріти тезу про те, що після Грюнвальдської битви на білоруську землю більше ніж 500 років не ступала нога озброєного німця і що ніби ця битва означала кінець протистояння тевтонській агресії. Насправді знадобилося ще декілька війн і не одне десятиріччя, щоб Тевтонський орден припинив своє існування» (с. 205). Далі стисло опису-

ється перебіг збройного конфлікту 1414 р., який пізніше більше став відомий під назвою «голодної війни». Коротко висвітлюється дипломатична боротьба між обома сторонами на Константському соборі у 1415–1418 рр. Згадується нова війна з хрестоносцями у 1422 р. та їх участь у громадянській війні у Великому Князівстві Литовському в 1432–1439 рр. Особливо «важливою віхою у згасанні політичної і військової могутності Тевтонського ордена, – наголошує Ю. М. Бохан, – стала так звана «Тринадцятирічна війна» 1454–1466 рр., підсумком чого стало складання великим магістром васальної присяги польському королю і передача Польщі південних й західних земель Ордена разом з Мальборком. Однак ще добру половину століття держава хрестоносців, обкраяна і ослаблена, продовжувала існувати, і тільки ще одна війна з Польщею, яка тягнулася з 1520 по 1525 р., стала останньою спробою відновити колишню велич держави хрестоносців. Не зумівши реалізувати цей крок, магістр Тевтонського ордена Альбрехт Гогенцолерн мусив скасувати Орден, секуляризувати свою державу і знову визнати залежність від польського короля і великого князя литовського Жигимунда Старого» (с. 206–207). Єдиною державою хрестоносців, що зуміла проіснувати до 1561 р. залишався Лівонський орден, який переважно перебував у мирних і навіть союзних відносинах з Великим Князівством Литовським. Ліквідація Лівонського ордену і прилучення його земель до Речі Посполитої, що утворилася в 1569 р. стали логічним наслідком того політичного зближення, яке було розпочате між Великим Князівством Литовським і королівством Польським ще в Крєві.

Прикінцеві посилання засвідчують, що автор при написанні своєї праці використав матеріали з відповідних фондів Головного архіву давніх актів у Варшаві та ряд латиномовних наративних документів. Враховано останні досягнення білоруської, польської, литовської, російської, української, німецької та американської історіографії з досліджуваної проблематики.

Отже, вихід у світ монографії Ю. М. Бохана є помітною подією у білоруській історіографії, оскільки дає змогу читачам ознайомитися з багатьма маловідомими аспектами не тільки битви під Грюнвальдом, але й Великої війни 1409–1411 рр. загалом. Можна сподіватися, що ця праця з користю слугуватиме як для істориків-фахівців, так і вчителів, краєзнавців, працівників пам'яткоохоронної сфери, студентів, зрештою, усіх кого цікавить військова історія доби пізнього середньовіччя.